

Latviskā gadskārta

Tupešu Jāņa un Māras teksts
Andras Otto ilustrācijas

Zīmējums no *GoogleImages*

*Pa gadskārtu Jānīt's nāca
Savus bērņus apraudzīt.
Vai tie ēda, vai tie dzēra,
Vai Jānīti daudzinaja.*

Kas par grūtu un gaŗu
vārdu — gadskārta! Taču to
latviešu valodā šad un tad
lieto, un tad ir labi zināt, ko
tas nozīmē.

Vai esat dzirdējuši Jāņu
dziesmu „Pa gadskārtu
Jānīt's nāca...” un vai
zinājāt īsti, ko tas nozīmē?

Gadalaikus — pavasari,
vasaru, rudeni, ziemu, kas
katru gadu tādā pašā
secībā atkārtojas, sauc par
gadskārtu. Minētajā Jāņu
dziesmā ir teikts, ka Jānītis
nāk mūs apciemot katru
gadu. Tas nozīmē, ka Jāņus
svin katru gadu.

Mūsdienās, lai uzzinātu,
kad gaidāmi kādi svētki,
mēs paskatāmies
kalendārā. Bet kā mūsu
senie radi jeb senči bez

kalendāra palīdzības zināja, ka jāgaida Jāņu diena?

Senos laikos latvieši iedomājās, ka visi svētki ir mīļi cilvēki un gaidīja tos ciemos. Jānītis nāca ciemos vasarā, ziemā nāca „četri brāļi Ziemassvētki”. Ļaudis cepa smaržīgus raušus,

iztīrīja istabas, uzvilka tīras drēbes un gatavoja garšīgus ēdienus. Vai arī jūsu mājās rīkojas līdzīgi, gaidot svētkus?

Senči zināja, kad gaidīt dažādos svētkus, jo, gadam ritot uz priekšu, viņi rūpīgi novēroja pārmaiņas dabā. Mūsu senči bija labi dabas

vērotāji, jo viņi bija zemkopji un lopkopji. Jūs jau zināt, ka rudenī dabā viss kas pamirst un pavasarī atkal uzplaukst. Šīm pārmaiņām no gada uz gadu atkārtoties, veidojas mūsu latviskā gadskārta ar saviem svinamiem laikiem.

Šajā nemainīgajā dzīvības un darba ritmā latvieši noteica vairākas svinamās dienas. Tās grezno gadskārtu un padara cilvēku dzīvi daiļāku, priecīgāku un patīkamāku.

Svinamās dienas un laiki ir pieturas punkti, ar ko latvietis mēro dažādos gadalaikus — dabas atmodu pavasarī; plaukumu vasarā; briedumu rudenī un nāvi ziemā. Latvieši mēdz skaisti teikt, ka pats mīļais Dieviņš šādās reizēs nākot svētkus svinēt.

Tagad mēs uzskatām, ka ir četri gadalaiki: pavasaris, vasara, rudens un ziema. Tomēr mūsu dainas un ticējumi liecina, ka senatnē cilvēki vispirms šķīruši tikai ziemu un vasaru. Vēlāk arī atsevišķi nodalīja pavasari un visbeidzot – arī rudeni. Pats par sevi saprotams, ka laika posmu sākuma un beigu laiks, kā arī to gaņums agrāk nebija nosakāms tik precīzi. Tagad Zemes ritējumu ap sauli zinātnieki var noteikt ar astronomisku precizitāti, un uz to arī norāda mūsu precīzie kalendāri. Taču to norādīja arī senie svētki.

Ziemassvētki un Jāņi ir saulgriežu svētki. Ziemassvētkos diena ir visīsākā, bet pēc tam sāk kļūt garāka. Jāņos diena ir visgarākā, bet tad sāk

sarauties. Lieldienas un Rudenāji jeb Apjumības ir laikā, kad dienas un nakts ir apmēram vienāda gaņuma. No šīm noteiktajām svētku dienām ir atkarīgas pārējās svinamās dienas, piemēram, Meteņdiena, Ūsiņdiena, Māras un Mārtiņdiena.

Tagad par gada sākuma dienu mēs uzskatām Jaungada dienu jeb pirmo janvāri. Tomēr vissenākais gada sākums Latvijā un citur Ziemeļeiropā tika atzīmēts vasaras saulgriežos, kad diena ir visgarākā un nakts – visīsākā. Vēlāk par gada

sākumu vai, pareizāk,
beigām, uzskatīja
Metēndienu. Uz to norāda
senais vārds „meten”, ar
iespējamu nozīmi ‘robeža’
vai ‘gads’.

Tāda ir latviskā
gadskārta. Daudzu
gadsimtu ritumā latviešu
tautas „kalendāra laiki un
dienas” ļaudīm saistījušās
ar bagātām gadskārtu
ieražām.

*****

Skolotāju / vecāku lapa

Vīrsraksts: *Latviskā gadskārta*

Autors: *Tupešu Jānis un Māra*

Ilustrators: *Andra Otto*

Līmenis

LIX: 41

Valodas līmenis: B1

Piemērotais vecums: 3.-7. klase

Galvenais jēdziens

Latviskā gadskārta *the Latvian year*

Vārdu saraksts

Paplašinātais vārdu krājums

apciemot	<i>to visit</i>
astronoms / astronomisks	<i>astronomer / astronomical</i>
atmoda	<i>awakening</i>
briedums	<i>ripeness, maturity</i>
dabas vērotājs	<i>observer of nature</i>
daina	<i>Latvian folk song</i>
gadalaiki	<i>seasons</i>
greznot	<i>to decorate</i>
iespraust	<i>to stick into</i>
liecināt	<i>to attest</i>
lopkopis	<i>farmer, dairy or cattle</i>
mērot	<i>to measure</i>
nāve	<i>death</i>
nemainīgs	<i>unchanging</i>
nenoteikts	<i>indeterminate, ambiguous</i>
nevienāds	<i>uneaven</i>
nodalīt	<i>to split from</i>
nojaust	<i>to anticipate</i>
norādīt	<i>to indicate</i>
(no)vērot	<i>to observe</i>
pamirt	<i>to die off, down</i>
plaukums	<i>bloom, flourishing</i>
posms	<i>period</i>
precīzs / precizitāte	<i>precise/precision</i>
rausis	<i>loaf, pie</i>
ritējums	<i>orbit</i>
ritēt	<i>to pass (time)</i>

rūpīgi	<i>carefully</i>
sarauties	<i>to contract</i>
senatne	<i>the past</i>
senči	<i>ancestors</i>
ticējumi	<i>beliefs</i>
uzplaukt	<i>to break into leaf</i>
uzzināt	<i>to find out about</i>
Zeme	<i>the Earth</i>
zemkopis	<i>farmer, cultivator</i>
zinātnieks	<i>scientist</i>

Īpašie vārdi un termini

Jaungada diena	<i>New Year's Day</i>
Jāņi / Jānis	<i>celebratory day, June 24 / Latvian god Jānis, in whose honor the summer solstice is celebrated</i>
Lieldienas	<i>spring equinox</i>
Māras	<i>the beginning of the harvest season (August 7); a day to honor the goddess Māra, the goddess of the Earth</i>
Mārtiņdiena	<i>the end of autumn and the beginning of winter (November 5); the day honors the end of the harvest and the god Mārtiņš</i>
Metēdiena	<i>the last day of winter (February 6)</i>
pats par sevi saprotams	<i>understandable</i>
pieturas punkts	<i>place to stop</i>
Rudenāji / Apjumības	<i>autumn equinox</i>
saulgrieži / saulgriežu svētki	<i>solstice / the solstice celebrations</i>
svinamie laiki	<i>times to celebrate, holidays</i>
Ūsiņdiena	<i>the first day that farm animals are taken out to pasture (May 9); a day to honor the god Ūsiņš, protector of horses</i>
Ziemassvētki / četri brāļi Ziemassvētki	<i>the winter solstice / the four brothers of the winter solstice</i>
Ziemeļeiropa	<i>Northern Europe</i>

Pārrunu jautājumi

- Kā latviski sauc gadalaikus? Skolotājs uz tāfeles uzzīmē apli, kuram apkārt raksta gadskārtu nosaukumus. Tad skolēniem lūdz nosaukt latviskos svētkus katrā no gadalaikiem.
- Kādās latviskās svinībās skolēni ir piedalījušies? Kur un kad?
- Kā dzīvoja senie latvieši? Kāda bija viņu galvenā nodarbošanās?
- Rakstā minēta dabas novērošana. Kādas dabas parādības skolēni ir novērojuši pēdējās nedēļas laikā? Kā dabas novērojumu daudzumu un veidu ietekmē dzīve pilsētās?
- Ar skolēniem pārrunā saules gadu, apgūstot terminus, kas saistīti ar saules kustību debesīs dienas vai gada laikā (piemēram, saulgrieži, saulstāvji, rietēt, aust, stari u.c.)

Nodarbības stundā

1. Skolotājs sagatavo pārskatu par kādiem latviskiem svētkiem un pārrunā to ar skolēniem.
2. Klase kopīgi atdarina latviskās gadskārtas zīmējumu, kas aplūkojams raksta sākumā.
3. Skolēni noskatās un pārrunā kādu video par latvisko svētku svinēšanu, piemēram, Jāņu rotaļas: “Ir jau visi Jāņabērni” ar Ilgu Reizinieci <https://youtu.be/Nvnn9u4gEko>; vai “Šurp, Jāņabērni!” <https://youtu.be/xDhkwjkTfmM>. Raidījums par Meteņiem: <https://youtu.be/AIsKCd7aMm4>.

Uzdevumi / Darba lapas

1. Ko zini par latviešu gadskārtas svētkiem? - 1. uzdevums
2. Ieraksti pareizo vārdu! - 2. uzdevums
3. Lokī darbības vārdus! - 3. uzdevums
4. Uzzīmē latviskās gadskārtas kalendāru! - 5. uzdevums

Rakstu darbi

1. Atbildi uz jautājumiem! - 4. uzdevums
2. Piedzīvojumi latviskos svētkos - 5. uzdevums

Latviešu tautasdziesmas

1. Gadskārtu ieražu tautasdziesmas

Ko zini par latviešu gadskārtas svētkiem?

Apvelc pareizo atbildi!

1. Kuri svētki ir saulgriežu svētki?
  - A. Jāņi un Ziemassvētki
  - B. Ziemassvētki un Lieldienas
  - C. Īsiņi un Meteņi
  - D. Mārtiņi un Māras
2. Māras diena ir
  - A. martā
  - B. maijā
  - C. augustā
  - D. novembrī
3. Pēdējā ziemas diena ir
  - A. Māras
  - B. Miķeļi
  - C. Meteņi
  - D. Ziemassvētki
4. Miķeļos parasti notiek
  - A. šūpošanās
  - B. dāvināšana
  - C. tirgus
  - D. sporta spēles
5. Ķekatās iet
  - A. Miķeļos
  - B. Jāņos
  - C. Lieldienās
  - D. no Mārtiņiem līdz Meteņiem
6. Garākā diena un īsākā nakts ir
  - A. Miķeļos
  - B. Jāņos
  - C. Lieldienās
  - D. Meteņos
7. Īsākā diena un garākā nakts ir
  - A. Miķeļos
  - B. Jāņos
  - C. Lieldienās
  - D. Ziemassvētkos
8. Meteņos
  - A. brauc ar kamanām
  - B. ripina olas
  - C. dāvina dāvanas

D. pin vainagus

9. Jāņos

A. brauc ar kamanām

B. ripina olas

C. dāvina dāvanas

D. pin vainagus

10. Īsiņa naktī

A. dzied līgo dziesmas

B. pirmo reizi jāj zirgus
pieguļā

C. iet ķekatās

D. cep piparkūkas

Ieraksti pareizo vārdu!

Doti teksta teikumi ar izlaidumiem. Izvēlies piemērotu vārdu no vārdu bankas un ieraksti to atbilstošā tukšajā vietā! Ja nezini atbildi, skaties vēlreiz tekstā!

atkārtojoties	atmodu	brāļi	briedumu	ciemom	daiļāku
ēdienus	gadskārtu	grezno	istabas	Jānītis	kalendārā
secībā	laikiem	latvieši	mēro	mīļi	pārmaiņas
pavasari	pieturas	plaukumu	radi	raušus	ritmā
rudeni	rūpīgi	senči	svinam	uzplaukst	zemkopji

Gadalaikus: _____, vasaru, _____, ziemu, kas katru gadu tādā pašā _____ atkārtojas, mēs saucam par _____.

Minētajā Jāņu dziesmā ir teikts, ka Jānītis nāk mūs apciemot katru gadu. Tas nozīmē, ka Jāņus mēs _____ katru gadu.

Mūsdienās, lai uzzinātu, kad gaidāmi kādi svētki, mēs paskatāmies _____. Bet kā mūsu senie _____ jeb senči bez kalendāra palīdzības zināja, ka jāgaida Jāņu diena?

Senos laikos _____ iedomājās, ka visi svētki ir _____ cilvēki un gaidīja tos _____. _____ nāca ciemos vasarā, ziemā nāca „četri _____ Ziemassvētki”. Ļaudis cepa smaržīgus _____, iztīrīja _____, uzvilka tīras drēbes un gatavoja garšīgus _____. Vai arī jūsu mājās rīkojas līdzīgi, gaidot svētkus?

Senči zināja, kad gaidīt dažādos svētkus, jo, gadam ritot uz priekšu, viņi _____ novēroja _____ dabā. Mūsu _____ bija labi dabas vērotāji, jo viņi bija _____ un lopkopji. Jūs jau zināt, ka rudenī dabā viss kas pamirst un pavasarī atkal _____. Šīm pārmaiņām no gada uz gadu _____, veidojas mūsu latviskā gadskārta ar saviem svinamiem _____.

Šajā nemainīgajā dzīvības un darba _____ latvieši noteica vairākas svinamās dienas. Tās _____ gadskārtu un padara cilvēku dzīvi _____, priecīgāku un patīkamāku. Svinamās dienas un laiki ir _____ punkti, ar ko latvietis _____ dažādos gadalaikus — dabas _____ pavasarī; _____ vasarā; _____ rudenī un nāvi ziemā. Latvieši mēdz skaisti teikt, ka pats mīļais Dieviņš šādās reizēs nākot svētkus svinēt.

Loki darbības vārdus!

Vingrinies locīt darbības vārdus pagātnē! Parauga teikumā darītājs ir viņš vai viņa (3.personas forma).

Citos teikumos ir cits darītājs. Uz līnijas raksti darbības vārda formu, kas atbilst dotajam darītājam!

1. daudzināt

Vai Jānīti daudzināja?

Pagājušo gadu Jāņos jūs _____ Jāni.

Katru gadu Jāņos mēs _____ Jāni.

2. uzzināt

Skolēni uzzināja par latvisko gadskārtu.

Mēs _____ par latvisko gadskārtu.

Es _____ par latvisko gadskārtu.

3. ticēt

Latvieši ticēja, ka svētki grezno dzīvi.

Tu _____ visam labajam.

Es _____ visam labajam.

4. novērot

Zemnieki novēroja dabas parādības.

Jūs _____ dabas parādības.

Mēs _____ dabas parādības.

5. apciemot

Radi mūs bieži apciemoja.

Mēs reti _____ savus radus.

Jūs bieži _____ savus radus.

6. **norādīt**

Agrāk svētkus norādīja laika vērojumi.

Es _____ pareizo atbildi.

Jūs _____ pareizo atbildi.

7. **nodalīt**

Latvieši nodalīja svētkus no ikdienas.

Mēs _____ svētkus no ikdienas.

Jūs _____ svētkus no ikdienas.

8. **svinēt**

Latviešu skolas skolēni svinēja Mārtiņus.

Tu _____ Mārtiņus.

Es _____ Mārtiņus.

Atbildi uz jautājumiem!

Doti ar tekstu saistīti jautājumi. Atbildi uz jautājumiem pilnā teikumā! Ja neatceries atbildi, meklē tekstā!

1. Kas ir gadskārta? _____

2. Kādi ir četri gadalaiki? _____

3. Kā mēs tagad uzzinām, kad ir svētki? _____

4. Kā mūsu senči zināja, kad ir svētki? _____

5. Ar kādiem cilvēkiem latvieši salīdzināja svētkus? _____

6. Kādus darbus latvieši veica, svētkus gaidot? _____

7. Kuri bija pirmie gadalaiki, ko senie latvieši varēja noteikt? _____

8. Kuri svētki ir saulgriežu svētki? _____

9. Kuri svētki ir tad, kad dienas un naktis ir apmēram vienā garumā?
_____

10. Kādas dienas agrāk tika uzskatītas par gada sākuma dienām?
_____

Uzzīmē latviskā gadskārtas kalendāru!

Aplūko paraugus!

<https://images.app.goo.gl/YiZD1Zw4gnpMMZ9k9>
<https://images.app.goo.gl/e1MjaEnZnnxaWuJD9>
<https://images.app.goo.gl/MWRHtmaD9BkzfAT6>
<https://images.app.goo.gl/42B3vf6czhzyx11BA>

Uz lielas lapas uzzīmē savu latvisko kalendāru un pastāsti par to klasesbiedriem!

Gadskārtu ieražu tautasdziesmas

Jāņi

Es sasēju lielu sieru,
Jāņu dienas gaidīdama;
Jāņu dienu izdalīju
Pa maziem gabaliem. /Jaunjelgavas aprīņķis/

Visas bija Jāņu zāles,
Ko plūc Jāņu vakarā;
Ko no rīta saulītē,
Tās vairs lieti nederēja. /Jelgavas aprīņķis/

Jāņu diena svēta diena,
Aiz visām dieniņām:
Jāņu dienu Dieva dēls
Saules meitu sveicināja. /Jaunjelgavas aprīņķis/

Māras

Mīļa Māra, piena māte,
Dod man tavu labumiņu,
Lai pieniņš govīm tek,
Kā no Māras avotiņa. /Cēsu aprīņķis/

Līsti, Dieva lietutiņi,
Lai aug Māras āboliņi,
Dieva dēla kumeliņi
Stallī zviedza neēduši. /Kuldīgas aprīņķis/

Raibas vien man telītes,
Raibas lielas, raibas mazas.
Vaj Māriņa izrakstījse,
Svētu rītu ganīdama? /Valkas aprīņķis/

Miķeļi

Miķelīti, tēva brāli,
Meties sila maliņā:
Tur aug mieži, tur aug rudzi,
Tur aug balti kāpostiņi. /Vidzeme, Kurzeme/

Čudi rudi, Miķelīti,
Vakar kāvu sivēniņu;
Paldies saku Miķeļam
Par to tauku sivēniņu. /Cēsu aprīņķis/

Ai, Jurģīti, Miķelīti,
Baro labus kumeliņus!
Vaj es miju, vaj pārdevu,
Tevis saucu līkaupos. /Rīgas aprīņķis/

Mārtiņi

Mārtiņš bija labs vīriņš
Aiz visiem vīriņiem:
Ni ruden, pavasar,
Pašā maizes laiciņā. /Daugavpils aprīņķis/

Mārtiņam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem:
Tas baroja, tas sukāja
Manus bērus kumeliņus. /Valkas aprīņķis/

Mārtiņami vīzes pinu,
I aukliņas darināju,
Mārtiņš manas govīs gana
Šo garo vasariņu. /Daugavpils aprīņķis/

Ziemassvētki

Ziemas svētki, Liela diena,
Tie Dievam dārgi laiki;
Ziemas svētki bluķi vilka,
Liela diena šūpli kāra. /Kuldīgas aprīņķis/

Gauši nāca, drīz aizgāja
Tie bagāti ziemas svētki:
Trīs dieniņas, trīs naksniņas
Iet par kalnu dziedādami. /Aizputes aprīņķis/

Iesam, bērni, čigānos
Ziemassvētku vakarā;
Dos mums ēst, dos mums dzert,
Dos naksniņu pārgulēt. /Valkas aprīņķis/

Meteni

Ap Meteni slaiži laižu,
Lai liniņi gari aug;
Ap Lieldienu šūpojos,
Lai telītes barojās. /Cēsu aprīņķis/

Metens sola saltas dienas,
Solās visu sasaldēt.
Krausim malku vezumā,
Vedīsimi Meteņam,
Lai sakur lielu guni,
Lai sasilda pasaulīti. /Cēsu aprīņķis/

Meteņam putru viru
Deviņiem miezīšiem:
Man deviņi bāleniņi
Miežu putras ēdājiņi. /Cēsu aprīņķis/

Lielā diena

Lieldiena vaicāja,
Kur kārsim šūpules.
Uz augsta kalna
Lielceļa malā. /Valkas aprīņķis/

Ej projām, Metenīt,
Ar to miežu plācenīt';
Man atnāks Lieldieniņa
Ar baltām oliņām. /Cēsu aprīņķis/

Ai, odīti, migulīti,
Nekod mani šovakar!
Es jau gan šūpojos
Visas trīs Lielas dienas:
Pirmo dienu, vidus dienu,
Pēdējdienas vakariņu. /Valkas aprīņķis/

Ūsiņi

Ei, Ūsiņ, labais vīrs,
Jāj ar mani pieguļā;
Es guntiņas kūrējiņš,
Tu kumeļu ganītājs. /Daugavpils aprīņķis/

Ūsiņam gaili kāvu
Paša svētku rītiņā,
Lai tas man zirgus gana
Šo gaŗo vasariņu. /Vidzeme, Kurzeme/

Par kalniņu Ūsiņš jāja
Ar akmiņa kumeliņu;
Tas atnesa kokiem lapas,
Zemei zaļu āboliņu. /Cēsu aprīņķis/